

RESPONSABILITAT SOCIAL UNIVERSITÀRIA
A LES UNIVERSITATS DEL SEGLE XXI
RESPONSABILIDAD SOCIAL UNIVERSITARIA
EN LAS UNIVERSIDADES DEL SIGLO XXI
SOCIAL UNIVERSITY RESPONSIBILITY AT 21ST
CENTURY UNIVERSITIES

*G. Navarro Saldaña**

DOI: 10.7203/anuari.psicologia.18.1.203

La UNESCO (2009) va assenyalar que, com a bé públic, l'educació superior és responsabilitat de tots els grups d'interès i en particular dels governs. L'educació superior té la responsabilitat social de fer avançar la nostra comprensió de problemes complexos que tenen dimensions socials, econòmiques, científiques i culturals, així com la nostra capacitat d'afrontar-los. Assenyala que, en el compliment de les seues funcions primordials de recerca, ensenyament i servei a la comunitat, en un context d'autonomia institucional i llibertat acadèmica, les universitats s'haurien de centrar encara més en els aspectes interdisciplinaris i promoure el pensament crític i la ciutadania activa, per contribuir al desenvolupament sostenible, la pau i el benestar. Així mateix, les universitats s'haurien de preocupar de fer realitat els drets humans i contribuir a més a la formació de ciutadans dotats de principis ètics, compromesos amb la construcció de la pau, la defensa dels drets humans i els valors de la democràcia.

A Chile, el *Consejo de Rectores de las Universidades Chilenas* (CRUNCH), el mateix any 2009, va sostenir que en els plans de formació universitària s'han de generar condicions perquè els estudiants aconseguisquen una formació que contribuísca a desenvolupar plenament les seues potencialitats personals, d'acord amb els requeriments de la societat del coneixement i que «s'ha de transmetre als estudiants, no solament la universalitat del coneixement, sinó el

* Directora del Programa d'estudis sobre la responsabilitat social de la Universidad de Concepción (UdeC). Correspondència: Victor Lamas, 1290, Concepción (Chile). <gnavarro@udec.cl>.

sentit d'humanitat, –de veure l'altre–, i en això, la valorització de l'ésser humà» (CRUNCH, 2009: 23).

Boza (2015) sosté que l'agenda 2030, per al desenvolupament sostenible, acordada pels principals líders del món al setembre de l'any 2015, és el nou context per a la pràctica de la responsabilitat social. Aquesta agenda defineix 17 objectius per al desenvolupament sostenible (ODS) i 169 metes que busquen, d'una banda, completar aquells que els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni (ODM) no van aconseguir i, de l'altra, va molt més lluny que aquests, per abordar les causes de fons de la pobresa i la desigualtat, la necessitat d'un desenvolupament que beneficie totes les persones, el canvi climàtic, el consum sostenible, la innovació, la pau i la justícia per a tots. Aquesta agenda ofereix un pla d'acció per al treball conjunt entre governs, empreses, organitzacions civils, universitats i persones.

D'altra banda, aquest any 2017, des de l'observatori regional de responsabilitat social a l'Amèrica Llatina i el Carib, UNESCO proposa, sobre la base de les necessitats del segle XXI, la idea d'una responsabilitat social territorial, entesa com a educació de qualitat amb quatre eixos, qualitat integrada en relació amb actors, processos i resultats, qualitat ètica, qualitat humana i qualitat epistèmica. La qualitat en relació amb els actors implica el desenvolupament d'iniciatives educatives participatives, centrades en l'aprenentatge i entorn d'eixos de pertinència social compartida. La qualitat en relació amb els processos suposa que les metes i objectius respecten i promouen les persones, posant la tecnologia al servei d'això i a l'abast de tots. La qualitat en els resultats es refereix a assolir la meta principal de rehumanització. La qualitat ètica implica actualitzar els elements reflexius que nodreixen la fonamentació de les orientacions educatives; promoure la resolució de conflictes mitjançant la construcció d'acords i exclou la violència en totes les seues formes; estendre i difondre acords valoratius i transformar-los en codis de convivència entre les persones. La qualitat humana implica rehumanitzar, promovent el desenvolupament de tots els éssers humans, superant situacions d'inequitat, avançar en formes d'inclusió i accés a la tecnologia en benefici del desenvolupament personal i social. La qualitat epistèmica inclou un impuls a la creativitat en l'aprenentatge, impuls al pensament crític i a la consciència reflexiva (Grimaldo, 2017).

La Universidad de Concepción és una corporació sense finalitats de lucre, creada l'any 1919, que s'ha caracteritzat per ser una institució pluralista, que accepta la diversitat, i inclusiva i amb clara dedicació al servei públic, que centra el seu esforç en les necessitats de la regió i el país i no en els interessos particulars de persones o grups de persones. És una de les tres universitats amb acreditació en totes les àrees i pel màxim temps possible (set anys). Quant a la formació de persones, destaca entre les universitats xilenes per aconseguir que estudiants provinents d'establiments municipalitzats i privats subvencionats, majoritària-

ment provinents de famílies d'escassos recursos, que no han tingut accés a les bones oportunitats per a la formació acadèmica i personal social, puguen arribar a ser professionals aptes per a integrar-se amb èxit en el món laboral i aportar al bé comú (Universidad de Concepción, 2014). La creació de béns societaris o públics ha sigut una tasca fonamental durant tota la seua història, destaca entre les universitats per la seua aportació sistemàtica i compromesa a la formació de ciutadans socialment responsables, tasca que ha assumit des de la seua creació i que ha sistematitzat amb rigorositat científica en els últims 15 anys en un model educatiu per a la formació del comportament socialment responsable, model que ha estat i està a la disposició de la comunitat nacional i internacional.

Vuit idees fonamentals a la base del nostre model educatiu per a la formació de ciutadans socialment responsables

1. *La responsabilitat social és un comportament complex.* Està format per un conjunt de conductes morals que busquen la supervivència i el desenvolupament humà i estan motivades per la necessitat d'aportar al bé comú. En altres paraules, la conducta socialment responsable és una conducta prosocial que busca el bé comú. Des d'aquesta perspectiva, la tasca de l'educació és ajudar les persones a aprendre a conciliar la satisfacció de les seues pròpies necessitats, amb l'aportació a la satisfacció de necessitats dels altres, fins i tot dels qui encara no han nascut.
2. *Comprendre la interdependència entre els éssers humans és un pas fonamental per a exercir la responsabilitat social.* L'aspecte anterior es veurà reflectit quan una persona assumeix que el que ella és –o no és– està influenciat pels altres i que, de la mateixa manera, el que a ella li passa, també tindrà impacte en els altres. Quan s'esdevé això, les persones s'ocupen a prendre decisions no solament considerant l'impacte que tindran en si mateixes, sinó també en l'efecte que produirà en els altres.
3. *El comportament socialment responsable no és un comportament normatiu.* És un comportament complex i no totes les persones l'aconsegueixen. El seu desenvolupament i aprenentatge depèn de factors biològics, cognitius i ambientals. Des de la Psicologia del desenvolupament, la teoria ecològica d'Urie Bronfenbrenner (1987) planteja que el desenvolupament que aconseguix una persona, incloent-hi el seu comportament, és el resultat de les influències de tots els sistemes i subsistemes de què participa de forma directa i indirecta, com també de les interrelacions que hi ha entre aquests subsistemes. Per tant, en el comportament socialment responsable, a més de factors biològics, influïrien tots aquests sistemes, subsistemes i les seues interaccions.

4. *Educació, base per a la formació de ciutadans socialment responsables.* Entre els factors ambientals que influeixen en l'aprenentatge del comportament socialment responsable, l'educació en tots els seus nivells és fonamental. Per tant, si s'espera formar ciutadans socialment responsables, les institucions educatives en tots els seus nivells i, en particular, les universitats, han d'assumir la tasca d'educar integralment els seus estudiants. És a dir, l'educació universitària ha de tenir propòsits majors que la formació disciplinària; ha de formar professionals, perquè siguin no solament ciutadans actius i crítics sinó també propositius o constructius. Perquè siguin ciutadans capaços de viure en comunitat, posant en pràctica el respecte als drets humans i disposats a orientar les seues activitats professionals en un sentit que contribuïsqen, des de l'excel·lència tècnica, a generar equitat per al desenvolupament i a avaluar els impactes de les seues decisions professionals en les persones, fins i tot en les que encara no han nascut (Navarro, 2013).
5. *No és possible tenir universitats, organitzacions i empreses socialment responsables si no hi ha persones socialment responsables en universitats, organitzacions i empreses.* Això és, persones en les quals, segons De Cremer, D. i Van Lange, P. (2001), preval un comportament que tendeix a buscar beneficis col·lectius per mitjà de la cooperació i la tendència a d'aconseguir resultats equitatius o igualitaris.
6. *La formació de ciutadans socialment responsables implica educar en prosocialitat.* És a dir, assumir la responsabilitat d'educar la conducta prosocial en benefici de les persones i de la societat, amb intenció de benefici per a tots. Implica desenvolupar i/o enfortir el pensament crític i les habilitats de comunicació interpersonal, que contribuïsqen a l'enteniment i la comprensió entre les persones, a la resolució de problemes i de conflictes i al treball en equip interdisciplinari. Per aconseguir això es requereix constituir una comunitat educativa. Etzioni (2007) proposa un nou comunitarisme, que busca l'equilibri entre els drets individuals i les responsabilitats socials, entre l'autonomia i el bé comú; defineix una comunitat com aquella que comparteix valors, normes i significats, que té una història i identitat compartida i és ella la que pot estimular els comportaments prosocials en relació amb tots els temes morals, legals i socials de la nostra era i censurar els comportaments antisocials i individualistes.
7. *La formació en responsabilitat social consisteix a formar en compromís ètic i en valors,* és a dir, en la capacitat per a pensar i actuar segons principis de caràcter universal basats en el valor de la persona i orientats envers el seu desenvolupament ple. No obstant això, aquestes accions no

solament haurien de motivar la reflexió ètica i el discerniment enfront dels comportaments ètics, sinó també traduir-los en valors. Els valors són metes o objectius de caràcter general, que es mantenen estables a través de les diferents situacions, guien la conducta dels éssers humans, s'ordenen segons la seua importància subjectiva i proporcionen criteris per a avaluar les persones, els successos i a si mateix. Tenen una funció motivadora i activadora de l'acció, permeten definir amb claredat els objectius de la vida, per exemple, aportar o no al bé comú. L'adopció de valors es realitza a través d'un procés d'aprenentatge social, el qual porta a assumir aquells que serviran de guia en la conducta social; és a dir, el que és bo, dolent, desitjable i rebutjable, adequat i inadequat s'aprèn en interacció amb altres, des del naixement.

Optar per la formació de professionals socialment responsables implica acceptar que l'educador hauria de ser una persona bel·ligerant, o no neutral, amb l'objectiu de contribuir a fer que l'estudiant conega i assumisca els valors compartits, als quals solament s'arriba per consens i dins d'una societat i institució democràtica, per exemple, la responsabilitat social.

A la Universidad de Concepción, el seu consell acadèmic, màxim organisme democràtic en què es prenen decisions, va acordar per unanimitat que la responsabilitat social s'havia d'incorporar de manera transversal en la formació universitària.

8. *No és possible formar ciutadans socialment responsables en organitzacions que no són socialment responsables.* L'educació de la responsabilitat social requereix un context organitzacional socialment responsable, és a dir, una universitat que contribueix a generar equitat per al desenvolupament; que integra voluntàriament el seu govern i gestió, les preocupacions socials, laborals, mediambientals i de respecte als drets humans, que sorgeixen de la relació i el diàleg transparents amb els seus grups d'interès, responsabilitzant-se així de les conseqüències i els impactes econòmics, socials i ambientals que es deriven de les seues accions (Navarro, 2013). La gestió socialment responsable és aquella que condueix l'organització cap a l'equilibri entre els seus resultats financers, socials i ambientals i cap a la formació d'aliances socials pel bé comú. En el pla de la seua funció pròpiament dita, una universitat socialment responsable assumeix la formació de professionals socialment responsables, la generació de recerca de qualitat en i des de la responsabilitat social i la vinculació permanent amb el medi, tant amb els grups d'interès interns com externs.

La complexitat que implica desenvolupar comportaments socialment responsables en el cas d'una universitat, està a aconseguir un equilibri permanent en tres dimensions: econòmica, social i ambiental.

La *dimensió econòmica*, fa referència a la manera en què la universitat és capaç de generar un servei de qualitat en docència, recerca, assistència tècnica i extensió, acompanyat d'una autogestió eficient i un desenvolupament dinàmic i econòmicament sustentable a curt, mitjà i llarg termini, que assegure l'assoliment d'objectius estratègics coherents amb els valors, principis i necessitats de la societat.

La *dimensió social*, implica el compromís de la universitat tant amb la comunitat interna com externa, a través de la identificació de les seues necessitats, i solucions a aquestes mitjançant la generació, difusió i lliurament d'eines que permeten desenvolupar capacitats i habilitats en les persones per a millorar la seua qualitat de vida.

La *dimensió mediambiental* comprèn la realització de pràctiques universitàries per a la protecció del medi ambient a través de la generació i difusió de coneixements i accions que afavorisquen la cura mediambiental, i l'administració de recursos, residus i deixalles, per regular-ne els impactes sobre el medi ambient.

A més, una universitat socialment responsable ha de manifestar en els seus plans estratègics i polítics el compromís amb la temàtica i implementar activitats concretes que donen compte d'aquest compromís.

Aquesta forma de concebre la universitat posa l'accent en els processos organitzatius de presa de decisions, i té una perspectiva més global, on la responsabilitat social passa a ser una dimensió integrada a la universitat i forma part de la seua gestió, contribuint així al bé comú, amb un model de gestió integral en perspectiva de sostenibilitat; amb capacitat per a assumir compromís econòmic, humà, social i mediambiental; que propicia el diàleg social i contribueix activament a la governabilitat de les xarxes de relacions; un sistema de valors amb potencialitats diverses que afloren a través d'una cultura organitzacional i amb capacitat per a retre comptes.

La Universidad de Concepción manifesta formalment la seua preocupació i compromís en aquesta matèria a través de la creació, l'any 2002, del *Programa de Estudios sobre la Responsabilidad Social*, que estableix una instància interdisciplinària de reflexió sobre la matèria, promovent la generació i difusió de coneixement sobre la responsabilitat social; la formació de professionals socialment responsables i seguint el model de la responsabilitat social corporativa, en l'estratègia de gestió institucional. Es converteix així en la primera universitat xilena que institucionalitza el tema.

Quin és el propòsit del nostre model educatiu per a la formació de ciutadans socialment responsables?

Busca desenvolupar i/o enfortir en els estudiants les dimensions cognitives, afectives i conductuals de la responsabilitat social. Com a estratègia metodològica, incorpora a les estratègies tradicionals, l'aprenentatge cooperatiu en aprenentatge basat en problemes, aprenentatge per projectes i/o aprenentatge i servei. Com a estratègia d'avaluació utilitza l'avaluació autèntica; inclou l'avaluació diagnòstica, de procés i producte, l'autoavaluació i heteroavaluació, ja siga de parells o de part d'un docent expert i, entre els instruments d'avaluació, destaquen les rúbriques i escales de valoració. A més de la formació disciplinària, el nostre model educatiu busca que durant el seu procés formatiu, els estudiants realitzen set processos i aconseguisquen els seus respectius resultats d'aprenentatge:

1. Reflexionen sobre les seues pròpies necessitats, les necessitats dels altres i de la societat, a més el rol que els correspondrà exercir com a professionals, per contribuir a satisfer-les.
2. Prenguen consciència de la interdependència entre els éssers humans i les professions, i de la importància d'exercir els rols amb excel·lència.
3. Comprenghen el concepte de responsabilitat social i els comportaments professionals concrets a través dels quals s'exerceix en la seua professió, per servir i aportar al bé comú.
4. Valoren la formació, l'ensenyament i l'aprenentatge, de les dimensions cognitiva, afectiva i conductual de la responsabilitat social i les enfortisquen.
5. Enfortisquen el pensament crític i les habilitats necessàries per a comunicar-se adequadament amb els altres, per a resoldre problemes i conflictes.
6. Valoren el treball professional interdisciplinari i cooperatiu com la millor alternativa per a contribuir a resoldre els problemes de la societat i desenvolupen les competències per a realitzar-lo.
7. Tinguen l'oportunitat d'aprendre des del servei i/o de practicar comportaments socialment responsables. El model considera tres nivells per a la formació de professionals socialment responsables:

Primer nivell: quatre primers semestres de la formació professional; emfatitza l'aspecte cognitiu, en què s'implementaria un mòdul d'un mínim de 27 hores de treball, titulat: «Responsabilitat social; un compromís professional».

Segon nivell: del 5e al 8e semestre de formació; emfatitza l'aprenentatge o canvis afectius, i incorpora la responsabilitat social en almenys dues assignatures del currículum.

Tercer nivell: des del novè semestre en endavant (prepràctiques, pràctiques professionals i seminaris de titulació); emfatitza l'aprenentatge de comportaments professionals socialment responsables.

La formació permanent d'acadèmics, puntal fonamental en la formació de ciutadans socialment responsables

Per a educar la responsabilitat social es requereix un procés d'ensenyament i d'aprenentatge focalitzat tant en components cognitius com afectius i conductuals, que portaran a l'assoliment de l'autonomia moral. Amb aquesta finalitat, cal que la universitat posseïska una política de perfeccionament acadèmic permanent, tant en estratègies d'ensenyament, com d'avaluació i de relació interpersonal amb els estudiants, que aporten a un clima social apropiat per al procés educatiu, a una cultura organitzacional democràtica i d'inclusió social. Considerant això, la recerca és indispensable per a avançar de manera ferma i segura, tant en la formació de professionals com en la gestió i el compromís amb la responsabilitat social corporativa perquè, a més de ser una aportació per al desenvolupament amb equitat, crea el context organitzacional necessari per a formar professionals, ciutadans socialment responsables. Finalment, cal remarcar la importància d'atendre el currículum ocult, per manejar la seua interferència en la formació de ciutadans socialment responsables.

Referències

- Boza, M. E. (2015). «Tiempos de corresponsabilidad; la agenda 2013 y la cátedra iberoamericana de responsabilidad social y desarrollo humano sostenible». En *Avances en educación de responsabilidad social y desarrollo humano sostenible en Iberoamérica*, Universidad de Concepción-PNUD, any 2017.
- Bronfenbrenner, U. (1987). *La ecología del desarrollo humano; experimentos en entornos naturales y diseñados*. Ed. Paidós, Barcelona.
- Consejo de Rectores de las Universidades Chilenas (2009). *El Consejo de Rectores ante los desafíos de las Universidades Chilenas en el Bicentenario*. Santiago de Chile, octubre de 2009.
- De Cremer, D. i Van Lange, P. (2001). «Why Prosocials Exhibit Greater Cooperation Than Proselfs: The Roles of Social Responsibility and Reciprocity». *European Journal of Personality*, núm. 15: S5-S18 (2001) DOI: 10.1002/per.418 Maastricht University, The Netherlands Free University, Amsterdam, The Netherlands.

- Etzioni, E. (2007). *La dimensión moral; hacia una nueva economía*. Ed. Palabras, Madrid, España.
- Grimaldo, H. (2017). *Responsabilidad Social Territorial entendida como Educación de Calidad, siguiendo ODS 2030/4*. Document de treball RST Observatorio Regional de Responsabilidad Social América Latina y El Caribe. Bogotá, Colombia <www.iesalc.unesco.org.ve>.
- Navarro, G. (2013). *Educación, base para la responsabilidad social*.
- Rectoría Universidad de Concepción (2014). *La Universidad de Concepción en el sistema de educación superior público*. Document de treball, Concepción, Agosto 2014. Universidad de Concepción, Concepción, Xile.
- UNESCO (2009). *Conferència mundial sobre l'educació superior; la nova dinàmica de l'educació superior i la recerca per al canvi social i el desenvolupament*, realizada a la seu París, entre el 5 i el 9 de juliol de 2009. Comunicat realitzat el 8 de juliol de 2009.

Data de recepció: 08-02-2017
Data d'acceptació: 10-03-2017